نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال سیزدهم، شماره ۳۰، پاییز ۹۲

بررسی تاثیر هویت کالبدی بر انسجام اجتماعی مطالعه موردی؛ محله اوین شهر تهران

دریافت مقاله:۹۱/۴/۶ پذیرش نهایی:۹۲/۳/۲۷
صفحات: ۱۵۰-۱۳۱

محمد غلامی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری و مربی جغرافیای دانشگاه پیام نور
Email: Mohammad_gholami52@yahoo.com
عقیل حیاتی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری از دانشگاه تربیت مدرس
Email: aghil_hayati@yahoo.com

چکیده

هویت کالبدی از نظر مفهومی با اصطلاحات" شخصیت" و "حس مکان" مترادف بوده و درارتباط با محله، با موضوعات بسیاری از جمله ساکنین محله، باورها، شیوه زیست، آرمان ها، فرهنگ، جهان بینی و... مرتبط و غیر قابل تفکیک است. هدف اصلی این پژوهش سنجش وابستگی هویت کالبدی محله اوین شهر تهران با میزان انسجام اجتماعی موجود در محله است. این تحقیق از نوع توصیفی- تحلیلی می‌باشد که به صورت پیمایشی در جامعه نمونه‌ای به حجم ۹۵ نفر انجام شده است. محله اوین با قدمتی بیش از هزار سال و تمدنی اصیل در پهنه یک محیط شهری، تحت تاثیر شرایطی، هویت کالبدی و میزان تعلقات مکانی ساکنین آن دچار تحول گردیده است. در این پژوهش جهت سنجش میزان وابستگی هویت کالبدی و انسجام اجتماعی از روشهای تی- تست و آزمون اسپیرمن استفاده شده که نتیجه تحقیق، کاهش هویت کالبدی در محله اوین و متعاقبا گسستگی و سردی روابط اجتماعی و انسجام محله ای، در محیط محله را نشان می دهد. بنابراین رابطه تنگاتنگی بین دو متغیر هویت کالبدی و انسجام اجتماعی وجود دارد.

کلید واژگان: هویت، هویت کالبدی ، تعلقات مکانی، انسجام اجتماعی، محله اوین

مقدمه

پرسش هویت به ویژه در طی چند دهه‌ی اخیر بی‌گمان یکی از مهم ترین سوالات در حوزه علوم انسانی می باشد(رحیم زاده،۱۳۷۲ :۲۶۱). برخی از اندیشمندان هویت را با تاکید بر«وجه تشخص» تعریف کرده‌اند(شیخاوندی،۱۳۸۰: ۹). اما زمانی که از هویت یک شهر سخن به میان

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

می آید در خط فکری و تصویر ذهنی ما از این اصطلاح، یکسری ویژگی ها خودنمایی می‌نماید که نشان دهنده شهر مورد نظر ما می باشد (Hull et al, 1994: 110). اصولا هویت یک پدیده، امری انتزاعی و جدا از سایر موضوعات مرتبط با آن پدیده نیست و هویت یک محله، با موضوعات بسیاری از جمله با ساکنین محله، باورها، شیوه زیست، آرمان، فرهنگ، جهان بینی و... مرتبط و غیر قابل تفکیک است. محله شهری که خود یک سیستم مستقل کالبدی در قالب شهر ایرانی است، در طی زمان و در فرآیند شکل گیری خود با هویت مکانی حتی قوی تر از هویت شهری توانسته در انسجام بخشی شهر ایرانی نقشی اساسی را ایفا کند (باقری، ۱۵۷:۱۳۸۸). هویت محله‌ای در گذشته نقشی موثر و زمینه‌ساز در روند مشارکتی مردم محله و انجام امور به صورت جمعی داشت. با تحلیلی بر ساختار شهری تهران، می‌توان به این نکته اشاره کرد که قبل از آغاز عصر مدرنیته و شروع تحولات بنیادین، بافت محلات شهر تهران به عنوان تبلور فضایی شرایط اجتماعی- اقتصادی جامعه، از انسجام و همگنی خاصی بر خوردار بوده است. گسسته شدن محلات و پیدایی فضای جدید شهری با معماری بیگانه با فرهنگ بومی، در واقع تبلور فضایی تغییرات مزبور در اوضاع اقتصادی- اجتماعی می‌باشد. تغییرات در ابعاد فیزیکی محلات شهری تهران از جمله محله اوین، تاثیر مستقیمی بر روابط اجتماعی و رفتار ساکنین محلات گذاشته، به گونه‌ای که می توان آثار آن را در کاهش حس تعلق به مکان جستجو نمود. امروزه در طراحی محلات باید به گونه‌ای عمل کرد که حس مشارکت ساکنان محله که در گرو وجود احساس تعلق به فضای محله است، تقویت شود؛ احساسی که در گذشته بسیار شدید بوده و امکان ملاقات و حس همبستگی در محله این احساس را تقویت می کرده است (رفیع‌زاده،۱۵:۱۳۸۸). در این پژوهش به معرفی معیارهای شناخت هویت کالبدی و انسجام اجتماعی پرداخته شده است، هویتی که امروزه کمتر مورد توجه قرار گرفته و این امر به کاهش حس تعلقات مکانی انجامیده است. جهت گریز از مشکلات و معضلات شهری و محله‌ای و تقویت انسجام و همدلی بیشتر میان ساکنین محله، نیاز است که این بعد از هویت محله‌ای تقویت شود. این نوع پژوهش ها منجر به شناخت هرچه عمیقتر روابط میان هویت های محله-ای و دیگر شاخص های کارکردی محله خواهد شد.

تعاریف و مفاهیم

محله

محله، قلمروی یک گروه اجتماعی است که تماسهای شخصی بسیاری در میان آنها برقرار است. محلات مسکونی، با حریم مشخص و گاهی کاملاً بسته، از مشخصه ها و اجزاء اصلی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

ساختار شهر سنتی ایرانی است. محلات، براساس خصوصیات قومی، محلی، مذهبی، صنفی و گاه موقعیت و منزلت اجتماعی شکل می‌گرفتند و انسجام محلات در مواردی، بر هویت مذهبی آنها استوار بود (حبیب، ۱۱۱:۱۳۸۶). مفهوم محله در هر کشور تعریف خاص خود را دارد. به عنوان نمونه در کشور مراکش، محله کمتر مفهوم اداری و تجاری دارد و در عوض دارای مفهوم سمبلیک است (ربانی،۱۵۶:۱۳۸۲). از منظر برنامه ریزی شهری محله را می توان به صورت بخش قابل شناسایی از محدوده ای شهری و یا محدوده ای ترکیب شده از کاربری های تأمین کننده نیازهای ساکنان در ساختار شهر تعریف کرد(Cowan, 2005:256). لینچ در ارتباط با تعریف محله بیان می‌دارد که محله، منطقه وسیعی است که به دلیل برخورداری از برخی خصوصیات مشترک و خاص، قابل شناسایی است، به گونه‌ای که فرد به طور ذهنی ورود به آن را حس کرده (چپ من،۱۹۰:۱۳۸۴) و این خصوصیات هر جا که محله به پایان می‌رسد قطع می‌شوند (لینچ،۱۸۹:۱۳۷۴).

هویت کالبدی

هویت کالبدی به معنای صفات و خصوصیاتی است که جسم شهر را از غیر متمایز کرده و شباهتش را با خودی آشکار می کند. این صفات باید به گونه ای باشد که جسم شهر، در عین حفظ تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل نیز باشد و نهایتا به پیدایش یک کل منجر شود. هویت کالبدی از نظر مفهومی با اصطلاحات "شخصیت" و "حس مکان" مترادف است (میرمقتدایی، ۲۹:۱۳۸۳). اما لویتکا در تعریفی هویت مکانی را آن قسمت از هویت شخصی می‌داند که در ارتباط با محیط فیزیکی است (Lewitka, 2008:211).

انسجام اجتماعی

استمرار و پایداری حیات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک جامعه در گرو انسجام وهمبستگی بین اجزاء و عناصر سازنده ساختار اجتماعی است. انسجام، توافق در اهداف، ارز شها و نگرش ها می باشد و در فرآیندی اجتماعی متولد می شود و محصول کنش عقلانی و مختارانه است. این مفهوم تأکید بر فرایندی است که در طی آن با ایجاد تغییراتی در حوزه های گرایشی، ادراکی، ارزشی، قابلیت ها و باورهای انسان ها، کنش ها و رفتارهای خاصی در پی خواهد داشت که مناسب توسعه است (ازکیا،۱۳۸۰ :۲۰). منظور از انسجام، احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چندگروه است، که از آگاهی و اراده برخوردار باشند (نوابخش و همکاران،۵:۱۳۸۸). انسجام اجتماعی، مرکزی‌ترین مسئله جامعه شناسی در گذشته و حال

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

بوده(کلانتری و فرهادی،۱۱۲:۱۳۸۶) نوعی سرمایه اجتماعی محسوب شده (اختر محققی ،۱۴:۱۳۸۵) و دلالت بر توافق جمعی میان یک جامعه دارد (افروغ، ۱۴۰:۱۳۷۸). از نظر دورکیم عاطفه جمعی عمیق، بیشتر در مناسک جمعی (مثل اعیاد و مراسم ملّی و مذهبی و غیره) به وجود می آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی را فراهم می کند(چلبی، ۲۲:۱۳۷۲)، که نمی توان با اقدام از بالا به پایین دولت یا با توسل به سنت آن را تضمین کرد (گیدنز، ۱۳۷۸: ۴۳).

رابطه جغرافیا و هویت

اما در نحوه شناخت هویت باید بیان داشت که جغرافیا با یک نگرش کل‌نگر و نظام‌مند، بازیابی و حفظ هویت را از طریق توجه به مجموعه‌ای از واقعیات مکانی- فضایی جستجو می-کند. به سخن دیگر، از این دیدگاه توجه به واقعیت‌های اجتماعی- اقتصادی، فرهنگی و محیطی در ساخت فضاهای شهری نیاز اولیه برای تعریف و حفظ هویت است و هویت کالبدی در فضاهای شهری بصورت منفرد قابل شناسایی نیست، بلکه هویت زمانی وجه واقعی به خود می-گیرد که تمامی عناصر کالبدی در ارتباط با هم یک فضای کارکردی خاص بیافرینند که از برهم کنش این مجموعه هویت در فضا شکل می‌گیرد. از مهم‌ترین ابعاد شکل دهنده هویت، بعدکالبدی آن است. در رابطه با مسئله هویت محیطی، صاحب نظران مختلف عقاید خود را بیان داشته‌اند و مؤلفه‌های مختلفی برای این مفهوم در نظر گرفته‌اند. به طور مثال ابوالحسنی در تعریف بعد کالبدی هویت البته از نگاه جغرافیایی، اعتقاد دارد که: نگرش مثبت به آب و خاک، دلبستگی و تعلق خاطر به مکان و تفاوت قائل شدن بین مکان زندگی خود با دیگر مکان‌ها از مهم‌ترین اصول سنجش هویت جغرافیایی یا مکانی است (ابوالحسنی،۷۴:۱۳۸۸). لینچ برای هویت دو کارکرد مهم در نظر می گیرد: اول کارکردی که می‌توان آن را حس تشخیص نامید. به عبارتی هویت به انسان قدرت تشخیص می‌دهد و به وی کمک می‌کند که بتواند محیط را بخواند و پیش بینی کند. اگرمحیط فاقد هویت یعنی حس تشخیص و تمایز باشد محیط قابل خواندن نیست. کارکرد دوم لینچ برای هویت محیط، عملکرد عاطفی هویت محیط است(پاکزاد، ۱۳۷۵: ۱۰۴). از دیدگاه حاجیانی شاخص‌های بعد جغرافیایی(مکانی)، نگرش مثبت به مکان زندگی و ارجحیت داشتن مکان مورد نظر به تمامی مکانها می باشد (حاجیانی، ۲۰۲:۱۳۷۹).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

اهداف، سوال و فرضیه تحقیق

هدف اصلی این پژوهش تبیین و شناسایی رابطه بین هویت کالبدی و انسجام اجتماعی در محله اوین شهر تهران می باشد. در این راستا سئوال اصلی پژوهش و فرضیه مرتبط با آن به شرح زیر مطرح می‌شود:

- آیا میزان انسجام اجتماعی ساکنین محله اوین بر شدت و ضعف هویت کالبدی آن تاثیر داشته است؟
- به نظر می رسد که میان دو متغیر مورد بررسی رابطه تنگاتنگی وجود داشته باشد، و کاهش یا افزایش میزان هویت کالبدی باعث تغییر مثبت یا منفی در میزان انسجام اجتماعی خواهد شد.

روش تحقیق

این تحقیق به روش پیمایشی و تحلیلی- توصیفی انجام گرفته و با استفاده از پرسشنامه عملیاتی شده است. جهت شناسایی هویت کالبدی و میزان انسجام اجتماعی محله، بعد از معرفی و تبیین مولفه ها و متغیرهای لازم، سعی شده است در قالب سوالات مشخص آنها را عملیاتی کرده و پس از جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز بوسیله پرسشنامه و مطالعات میدانی با استفاده از روشهای آماری، مولفه‌های مورد نظر ارزیابی گردد. جامعه نمونه بر حسب روش ادواردز، ۹۵ نفر با ضریب اطمینان ۹۵٪ و ضریب خطای ۵ درصد در نظر گرفته شده است. متغیرها و شاخص های بررسی شده در قسمتهای فوق به صورت میدانی در قالب پرسشنامه جمع‌آوری شده است. در تحقیق حاضر با استفاده از مطالعات موجود و بهره‌گیری از مبانی نظری بحث مورد نظر و همچنین اظهار نظرهای اساتید و صاحب نظران برجسته دانشگاهی تلاش شده است در شناسایی متغیر انسجام اجتماعی از گویه‌های" تعهد ساکنین در قبال جامعه محلی میزان، روابط مردم محله را در چه حد و اندازه‌ای برآورد می‌کنید؟ و میزان تعامل با ارگانهای همکار با امور محلی" استفاده شود. همچنین در این پژوهش جهت سنجش دقیق هویت کالبدی از چهار گروه سوال اصلی(سنجش انزجار مکانی مورد مطالعه با سه نوع سوال منفی، سوالات مربوط به نگرش مردم محله نسبت به مکان زندگی خودشان، سوالات مربوط به داشتن تعلق مکانی افراد و در نهایت سوالات مربوط به شناخت میزان تعهد افراد در ارتباط با بافت سنتی و قدیمی محله) استفاده شده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

معرفی منطقه مورد مطالعه

محله اوین شهر تهران در طول جغرافیایی۵۱ درجه و ۲۵ دقیقه و در عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۴۰ دقیقه و در۴ کیلومتری غرب تجریش واقع در منطقه شمیرانات شهر تهران قرار گرفته است. بر اساس منابع تاریخی موجود، می‌توان سابقه تاریخی این محله را مشخص نمود. عمده‌ترین دلیل در اثبات قدمت تاریخی اوین وجود بقعه دو تن از امامزادگان در اوین است. جمعیت محله اوین در سال ۱۳۷۵ به ۷۷۱۶ نفر می‌رسد که بعد خانوار هم برابر با ۴/۸ نفر بود، و در سال ۱۳۸۵ نیز جمعیتی برابر با ۶۶۲۲ نفر، در قالب ۱۵۷۷ خانوار، سکنه داشته است.

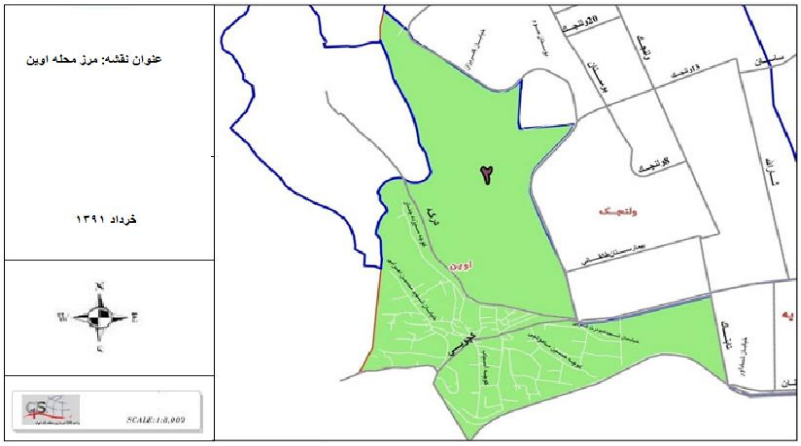

شکل(۱) موقعیت محله اوین شهر تهران

یافته‌های تحقیق

با وارد نمودن اطلاعات بدست آمده به محیط نرم‌افزار spss11.5، گویه‌های هر مولفه دسته-بندی شده ،میانگین‌ها آنها محاسبه و بعد از انجام این مرحله، با استفاده از آزمون تی-تست[1] به بررسی میزان هویت کالبدی در جامعه نمونه و تعمیم آن به کل جامعه مورد مطالعه پرداخته شده است. همچنین میزان و میانگین انسجام اجتماعی درون محله ای بررسی و در انتها نحوه ارتباط و پیوستگی انسجام اجتماعی با هویت کالبدی نیز روشن و مشخص گردیده است.

- **مشخصه‌های پاسخگویان**

در پیمایش بر روی ۹۵ نفر از ساکنان محله اوین ۶۶/۳ درصد از پاسخگویان را مردان و ۳۳/۷ درصد را زنان تشکیل دادند، تمامی پاسخگویان پیرو مذهب شیعه بوده‌اند و فراوانی سایر اقلیتهای مذهبی در تعداد افراد تحت مطالعه برابر با صفر بوده است.

[1] .T_test

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول (۱) جنسیت

جنس	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
مرد	۶۳	۶۶,۳	۶۶,۳	۶۶,۳
زن	۳۲	۳۳,۷	۳۳,۷	۱۰۰
مجموع	۹۵	۱۰۰	۱۰۰	-

- ترکیب سنی پاسخگویان: در پیمایش صورت گرفته ۲۳/۲ درصد را سن ۱۵-۲۵ سال، ۴۲/۱ درصد را سن ۲۶-۳۵ سال، ۲۶/۳ درصد را سن ۳۶-۵۰ سال و ۸/۴ درصد را سنین ۵۱ سال وبالاتر را تشکیل می‌دهد.

جدول (۲) ترکیب سنی پاسخگویان

سن	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
۱۵-۲۵سال	۲۲	۲۳,۲	۲۳,۲	۲۳,۲
۲۶-۳۵ سال	۴۰	۴۲,۱	۴۲,۱	۶۵,۳
۳۶-۵۱سال	۲۵	۲۶,۳	۲۶,۳	۹۱,۶
۵۱ سال به بالا	۸	۸۴	۸,۴	۱۰۰
مجموع	۹۵	۱۰۰	۱۰۰	-

-گویه های هویت کالبدی

- **انزجار مکانی**: اولین مولفه کالبدی به انزجار مکانی برمی‌گردد و با توجه به اینکه از سه سوال منفی تشکیل شده، بنابراین اهمیت گزینه‌های خیلی کم و کم جهت رسیدن به هدف اصلی یعنی هویت کالبدی محله، بیش از سایرین است. ۶۵/۲ درصد از پاسخگویان از اینکه در اوین زندگی می‌کنند احساس حقارت نمی‌کنند و ۶۴/۲ درصد از پاسخگویان در جواب اینکه محله مسکونی برای آنها مهم نیست، گزینه مخالف و خیلی مخالف را انتخاب و ۲۶/۳ درصد از پاسخگوها، هم وابستگی خود را با محله در جواب به اینکه از محله مهاجرت می‌کنند مخالف و خیلی مخالف را انتخاب نموده اند.

جدول(۳) انزجار مکانی (هویت کالبدی)

انزجار مکانی	خیلی موافقم	موافقم	تا حدودی	مخالفم	خیلی مخالفم
عضو محله اوین بودن برای من تحقیر است	۱۱,۶	۱۰,۵	۱۲,۶	۳۰,۵	۳۴,۷
محله مسکونی برای من مهم نیست	۲,۱	۲۰	۱۳,۷	۲۹,۵	۳۴,۷
اگر شرایطی پیش بیاید از این محله مهاجرت می کنم	۲۸,۴	۳۲,۶	۱۲,۶	۱۵,۸	۱۰,۵

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

- **میزان تعلق مکانی:** میزان تعلق مکانی دومین مولفه و یکی از مهم‌ترین مولفه‌هایی است که مرتبط با هویت کالبدی بررسی شده است. ۵۴/۷ درصد پاسخگویان اظهار داشته‌اند که ساختمانهای محله برای آنها خاطره است، ۲۱/۱ درصد پاسخگویان تفاوت خاصی بین بافت و کالبد محله خود با سایر محلات می‌بینند، ۲۸/۴ درصد پاسخگویان اوقات فراغت را در اماکن فرهنگی، ورزشی و فضای سبز محله می‌گذرانند، ۸۰ درصد پاسخگوها وقتشان را در منزل (به نوعی در محله حضور دارد) می‌گذرانند، ۴۵/۳ درصد وجود امامزاده را مایه افتخار خود به عنوان یک عضو ساکن اوین می‌دانند، ۹۹درصد پاسخگویان از دیدن کوه در محله لذت می‌برند، ۶۹/۹ درصد ترجیح می‌دهند محل کارشان در محله اوین باشد. در نحوه تاثیرگذاری عوامل موثر بر تعلق مکانی می توان از فاصله مناسب میان کاربریهای فرهنگی و اوقات فراغت با نواحی مسکونی به عنوان یکی از مهمترین پارامترها، نام برد. اطلاعات بدست آمده از میزان فاصله نواحی مسکونی تا کاربریها در نقشه‌های Distance نمایش داده شده است.

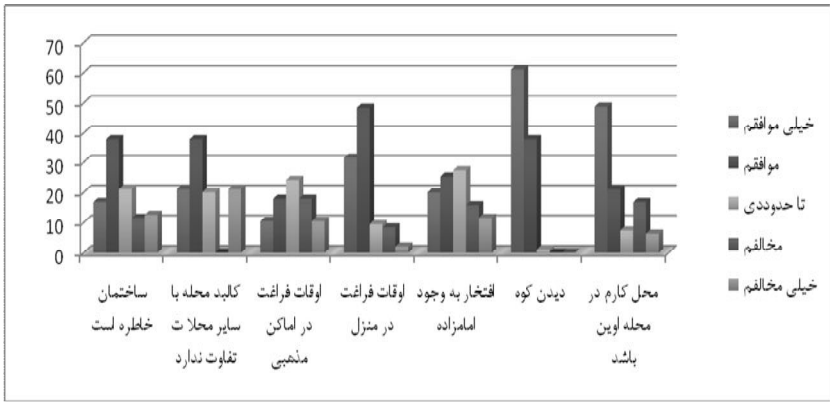

شکل(۲) نمودار میزان تعلق مکانی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

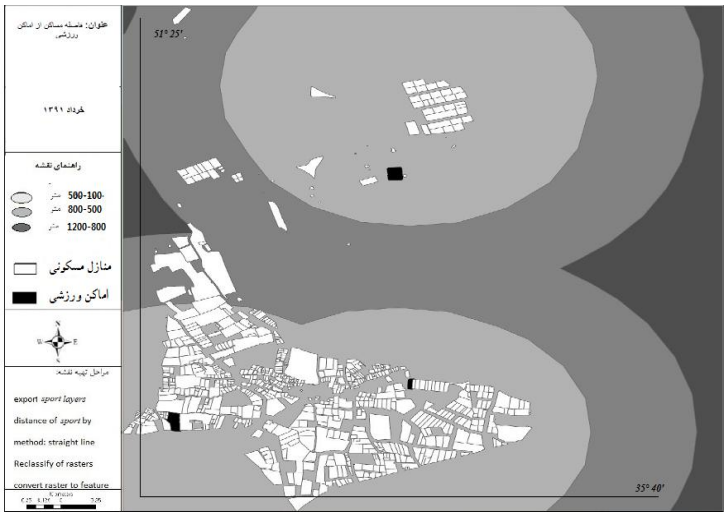

شکل(۳) فاصله مساکن از اماکن ورزشی

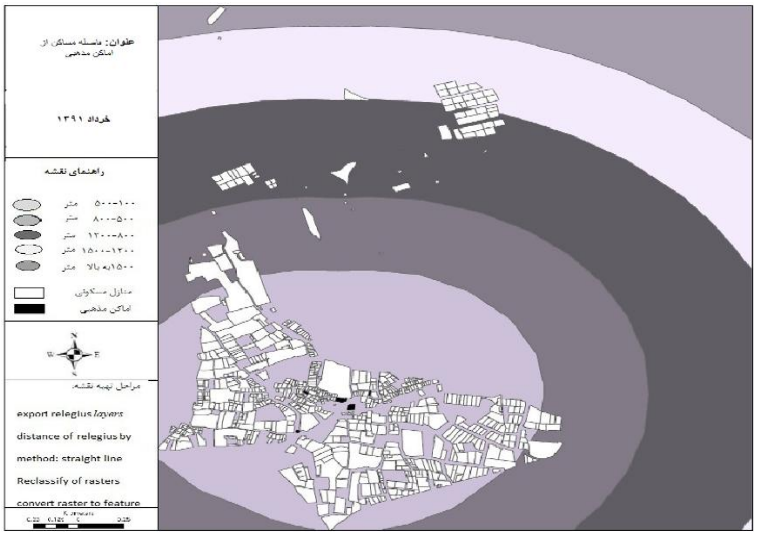

شکل(۴) فاصله مساکن از اماکن مذهبی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

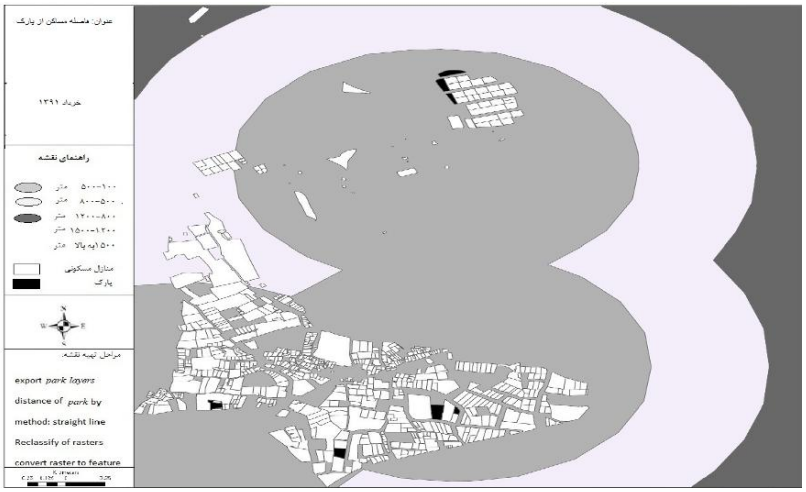

شکل(۵) فاصله مساکن از پارکهای محله ای

در شکل های ۴،۳ و ۵ مشاهده می شود که خدمات تفریحی و اماکن فرهنگی محله در فواصل بسیار مناسب از نواحی مسکونی مسقر شده اند، به گونه‌ای که بیش از ۹۰ درصد خانه-های مسکونی در فاصله ۱۰۰ تا ۸۰۰ متری از این اماکن قرار گرفته‌اند. بدین معنا که فاصله نامتعارفی میان خانه‌های مسکونی و اماکن فرهنگی- تفریحی محله وجود ندارد که در نحوه برداشت ذهنی و ایجاد هویت کالبدی آنها به عنوان یک مسئله منفی نقش آفرینی کنند.

- **نگرش مردم به محله**: سومین شاخص مرتبط با نگرش و نگاه مردم به محله در یک دید کلی و مقایسه‌ای با سایر مکان ها می باشد. ۱۲/۶ درصد، اوین را بهترین مکان زندگی از نظر آب و خاک تصور می‌کنند، فقط ۱۹ درصد از پاسخگویان زندگی در محله را فلاکت بار می‌دانند و ۵۷/۹ درصد از پاسخگویان از اینکه در این محله زندگی می‌کنند، پشیمان نیستند که علت آن بیشتر به اطلاعات توصیفی برمی‌گردد که پاسخگو آن را ثبت کرده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

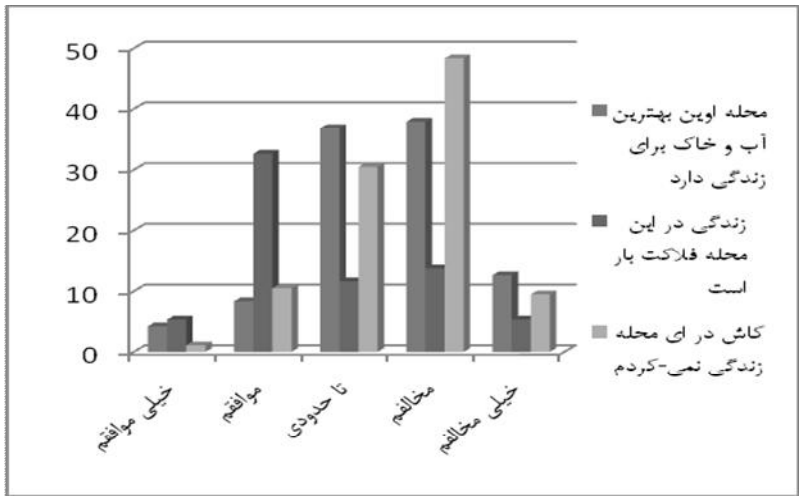

شکل(۶) نمودار نگرش مردم به محله

- **تعهد در حفظ آثار تاریخی:** آخرین مولفه مورد بررسی جهت شناخت هویت کالبدی، سنجش میزان تعهد افراد محله در حفظ آثار تاریخی و بافت زیبای محله اوین است. ۲۵/۳ درصد اظهار کرده‌اند که در صورت داشتن سرمایه‌ای در حفظ بافت سنتی هزینه می کنند، ۳۲/۶ درصد بافت سنتی محله را مانع توسعه آن ندانسته، ۴۰ درصد مخالف با تغییر بافت از وضع موجود به صورت برج‌ها و آسمانخراش‌ها هستند، ۱۵/۸ درصد پاسخگویان نسبت به حوادثی که در محله پیش می‌آید بی تفاوتند، ۴۳/۲ درصد هم ساخت دوباره محله را وظیفه خود دانسته و در این امر دیگران را همراهی خواهند کرد. بالاترین حد متوسط (۳۳/۷ درصد) در گزینه ساخت دوباره محله دیده می‌شود.

جدول(۴) تعهد در حفظ آثار تاریخی

تعهد در حفظ آثار تاریخی	خیلی موافقم	موافقم	تا حدودی	مخالفم	خیلی مخالفم
سرمایه‌ام در حفظ بافت سنتی محله هزینه می‌کنم	۲۱,۱	۲۴,۲	۱۶,۸	۲۱,۱	۱۶,۸
بافت سنتی و قدیمی محله مانع توسعه است	۱۷,۹	۳۲,۶	۱۶,۸	۲۴,۲	۸,۴
برج‌ها را به بافت سنتی محله ترجیح می‌دهم	۲۲,۱	۲۵,۳	۱۲,۶	۲۲,۱	۱۷,۹
در صورت پیشآمد برای محله، به زندگی عادی خودم ادامه می‌دهم	۴,۲	۱۱,۶	۱۲,۶	۴۷,۴	۲۴,۲
ساخت دوباره محله وظیفه من نیست	۳,۲	۲۰	۳۳,۷	۳۳,۷	۹,۵

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

مولفه‌های بررسی شده فوق را می‌توان به صورت خلاصه تحت عنوان هویت کالبدی بیان نمود. چهار مولفه مورد بررسی، در حقیقت شاخص‌های تشکیل دهنده هویت کالبدی می‌باشد. جهت بررسی هویت از پنج دسته بندی خیلی زیاد(معادل عدد ۵ در جدول ذیل)، زیاد (معادل عدد ۴)، متوسط (معادل عدد۳)، کم (معدل عدد۲) و خیلی کم (معادل عدد۱)، استفاده شده است. بنابراین با توجه به این توضیح، عدد سه نشان دهنده هویت کالبدی در وضعیت متوسط و قابل قبول است و بالاتر از سه، شرایط ایده‌آل و آرمانی را نشان می دهد، در صورتی که عدد دو و یک نشان دهنده ضعف در میزان هویت کالبدی افراد در محله اوین است.

جدول (۵) هویت کالبدی

هویت کالبدی	تعداد	درصد	درصد نسبی	درصد تجمعی
کم	۳۵	۳۶,۸	۳۶,۸	۳۶,۸
متوسط	۶۰	۶۳,۲	۶۳,۲	۱۰۰
مجموع	۹۵	۱۰۰	۱۰۰	-

همانطور که در جدول (۵) مشاهده می‌شود بیشترین درصد(۶۳,۲ درصد) هویت کالبدی محله در وضعیت نسبتا متوسط قرار گرفته و ۳۶,۸ درصد نیز در وضعیت ضعیف از هویت کالبدی قرار گرفته‌اند. اما میزان هویت کالبدی در مقادیر زیاد و خیلی زیاد به هیچ وجه دیده نمی‌شود.

آزمون فرضیه در جامعه: آمار فوق در ارتباط با جامعه نمونه برآورد شده است و جهت تعمیم آن به کل محله اوین باید از آزمون T-test استفاده شود. درباره هر بعد از هویت میانگین ۶۰ درصد=μ (یعنی در طیف لیکرت گزینه ۳=μ) به روش مذکور آزمون می‌شود. فرض H0 و فرض مخالف آن برای میانگین ۶۰ درصد به صورت زیر بیان می‌شود:

جدول (۶) T-Test(میانگین هویت کالبدی در جامعه نمونه)

عنوان	تعداد	میانگین	انحراف معیار
هویت کالبدی	۹۵	۲,۵۹۱۰	۰/۳۶۰۰۲

$$\begin{cases} H0: \mu=\%60 \\ H_1: \mu\neq\%60 \end{cases}$$

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول(۷) معناداری آزمون

عنوان	t	تعداد(n-1)	معنی داری	اختلاف میانگین	۹۵ درصد اطمینان	
					پائین‌تر	بالاتر
هویت کالبدی	-۱۱/۰۷۳	۹۴	۰۰۰	-./۴۰۹۰	-./۴۸۲۴	-./۳۳۵۷

مطابق با این جدول، در ستون معناداری در صورتی که مقادیر از ۱ درصد و ۵ درصد کوچک-تر باشد می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه صفر در سطح اطمینان ۹۹ درصد و ۹۵ درصد رد می-شود و با توجه به دو ستون حد بالا و پائین سطح اطمینان، می‌توان نتیجه گرفت میانگین هویت اجتماعی در جامعه، با سطح اطمینان ۹۹ درصد، پائین‌تر از ۶۰ درصد یا همان حد متوسط (۳) می باشد.

- انسجام اجتماعی و مشارکت درون محله‌ای

جهت شناخت میزان انسجام اجتماعی و مشارکت مردم محله مطابق با تعاریف صورت گرفته و چهارچوب مشخص شده چهار نوع مولفه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. الف): تعهد در قبال جامعه محلی: اولین مولفه تعهد افراد در قبال جامعه محلی خودشان است که ۱۱ سوال در این گروه قرار می‌گیرد. سوال اول مسئولیت پذیری در یک امر مربوط به محله است که فقط ۱۹ درصد به آن پاسخ مثبت داده‌اند، ۷۱/۶ درصد مردم در صورت کمک خواستن مردم در انجام امور محل حاضر به کمک کردن هستند، ۶۶/۳ درصد در انتخابات محلی شرکت می‌کنند،۸۴/۲ درصد مردم انجام امور محل را وظیفه عموم مردم می‌دانند، ۱۰/۵ درصد وظیفه دولت می دانند، ۷۵/۷ درصد اعتقاد دارند که کار محلی هیچوقت دردسر ساز نیست، ۴۲/۱ درصد معتقدند شهروند معمولی در انجام امور محله می‌تواند تاثیرگذار باشد، ۸۶/۳ درصد معتقدند با مشارکت مشکلات حل می‌شود، ۷/۴ درصد پاسخگویان اظهار داشته‌اند که مشارکت باعث همدلی با مسئولین شهری می‌شود، ۵۵/۸ درصد هنگام کار مشارکتی احساس غرور می‌کنند و ۸/۵ درصد معتقدند که مشارکت باعث بهبود روابط آنها با هم محلی‌ها شده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول(۸) تعهد در قبال جامعه محلی

تعهد در قبال جامعه محلی	خیلی موافقم	موافقم	تا حدودی	مخالفم	خیلی مخالفم
حاظرم وظیفه مراجعه به ادارات جهت امور محله بعهده بگیرم	۱,۱	۱۷,۹	۲۵,۳	۲۱,۱	۳۴,۷
اگر مردم محله در انجام امور محله از من کمک بخواهند اجابت می‌کنم	۲۲,۱	۴۹,۵	۲۰	۷,۴	۱,۱
اگر انتخاباتی در سطح محله برگزار شود شرکت می‌کنم	۳۴,۷	۳۱,۶	۲,۱	۸,۴	۲۳,۲
حفظ و تقویت محله بیشتر وظیفه عموم ساکنین است	۳۶,۸	۴۷,۴	۱۱,۶	۴,۲	-
حفظ و تقویت محله بیشتر وظیفه دولت است	-	۱۰,۵	۲۲,۱	۳۱,۶	۳۵,۸
کار گروهی بی‌فایده و دردسرساز است	۴,۲	۸,۴	۱۱,۶	۳۸,۹	۳۶,۸
شهروند معمولی تاثیر قابل ملاحظه‌ای بر محله مسکونی خود ندارد	۱۷,۹	۱۵,۸	۲۴,۲	۲۲,۱	۲۰
با مشارکت می‌توانیم مشکلات خودمان را حل کنیم	۳۱,۶	۵۴,۷	۱۰,۵	۲,۱	۱,۱
مشارکت شهروندان باعث همدلی و انسجام با مسئولین می‌شود	۳,۲	۴,۲	۲۸,۴	۴۹,۵	۱۴,۷
هنگام مشارکت در کاری احساس غرور می‌کنم	۷,۴	۴۸,۴	۲۵,۳	۱۱,۶	۷,۴
مشارکت باعث بهبود رابطه من با سایر هم محلی‌ها شد	۱,۱	۷,۴	۴۰	۴۴,۲	۷,۴

- نگرش مشارکتی شهروندان

نگرش مشارکتی شهروندان مولفه دیگری است که متشکل از چهار سوال مرتبط با هم می-باشد. ۵۷/۹ درصد مشارکت خودشان با شهرداری را در سطح عالی می‌بینند، اما همکاریشان با دیگر سازمان ها بسیار ضعیف و در مساوی با صفر است، ۳/۲۵ درصد با شورای محله همکاری دارند و ۶۶/۴ درصد معتقدند که توانسته‌اند با مشارکت، وضعیت محله را نسبت به قبل بهبود ببخشند. تردید در همکاری با شورای محله یا به عبارتی همکاری در وضعیت متوسط با این نهاد، در میزان بالایی قرار دارد، چنانکه رقم برآورد شده از مطالعات پیمایشی در این رابطه، برابر است با ۴۲/۱ درصد و کم‌ترین تردید هم در زمینه همکاری با شهرداری است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

جدول (۹) نگرش شهروندان به مشارکت

نگرش مشارکتی شهروندان	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم
میزان همکاری شما با شهرداری به چه میزان است	۳,۲	۵۴,۷	۱,۱	۱۰,۵	۳۰,۵
میزان همکاری با دیگر ارگانهای دولتی همکار در امور محله	-	-	۲۲,۱	۵۶,۸	۲۱,۱
همکاری با شورای محله	۳,۲	۲۲,۱	۴۲,۱	۲۶,۳	۶,۳
شما تا چه اندازه معتقدید همبستگی اجتماعی وضعیت محله را را بهبود می‌بخشد	۲۳,۲	۴۳,۲	۲۰	۸,۴	۵,۳

- میزان مشارکت

مولفه نهایی در برآورد میزان حس مشارکتی مردم، سنجش حدود مشارکت مردم با یکدیگر است. ۲۳/۱ درصد از پاسخگویان معتقدند مردم محله با یکدیگر صادق هستند، ۲۵/۳ درصد از مردم محله در کارها با یکدیگر همکاری می‌کنند، میزان مسئولیت‌پذیری در همه امور محله ۱۷/۹ درصد است، ۲۲/۱ درصد مردم در امور محله به قول و قرارهای خود وفادارند، ۲۸/۴ درصد از همسایگان با یکدیگر رفت و آمد دارند، و میزان مشاورت و تعامل جهت امور محله ۲۷/۴ درصد است.

جدول(۱۰) میزان روابط مردم محله

میزان روابط مردم محله	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم
میزان صداقت هم محلی‌ها را چگونه می‌بینید	۴,۲	۱۸,۹	۳۳,۷	۳۵,۸	۷,۴
میزان همکاری در حل مشکلات	۵,۳	۲۰	۲۷,۴	۴۱,۱	۶,۳
میزان مسئولیت پذیری	۳,۲	۱۴,۷	۳۷,۹	۲۷,۴	۱۶,۸
پایبندی به قول و قرارها	۵,۳	۱۶,۸	۳۰,۵	۳۵,۸	۱۱,۶
رفت و آمد همسایگان	۸,۴	۲۰	۳۰,۵	۲۹,۵	۱۱,۶
میزان تعامل و مشورت جهت امور محله	۱۱,۶	۱۵,۸	۲۱,۱	۲۵,۳	۲۶,۳

نتیجه گیری

قبل از پرداختن به آزمایش فرضیات مناسب است که میزان انسجام اجتماعی نیز مورد بررسی قرار گیرد. در بحث میزان انسجام اجتماعی باید بیان داشت که ۷۶ درصد از مردم

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

همکاری و همبستگی در حد متوسطی، با یکدیگر دارند.

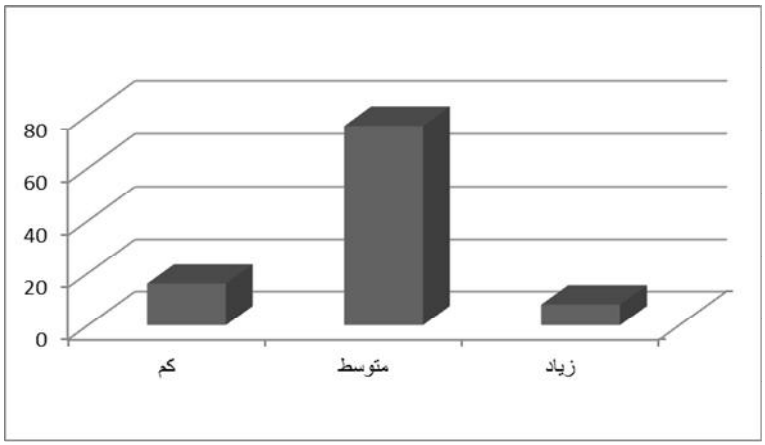

شکل (۷) نمودار میزان انسجام اجتماعی در محله اوین

فرضیه متناظری که مطرح است بررسی رابطه بین هویت کالبدی و انسجام اجتماعی است. جهت سنجش این فرضیه از آزمون اسپیرمن استفاده می‌شود. جدول زیر رابطه و همبستگی بین انسجام اجتماعی و هویت کالبدی را نشان می‌دهد. عدد ۰۱۰/. مقدار معناداری، به معنای تائید رابطه بین دو متغیر است و باعث می‌شود فرضیه صفر رد شود. عدد۲۶۲/. ضریب همبستگی بین دو بعد اجتماعی و کالبدی هویت را تائید می‌کند. علامت (*) که در جدول شماره ۱۱ مشاهده می‌شود در حقیقت بیان این مطلب است که این رابطه و همبستگی در سطح اطمینان ۵۹ درصد وجود دارد.

جدول (۱۱) آزمون اسپیرمن (هویت کالبدی و انسجام اجتماعی)

شرح		انسجام اجتماعی	هویت کالبدی
انسجام اجتماعی		۱/۰۰۰	۲۶۲/.(*)
	معناداری	-	۰۱۰/.
	تعداد	۹۵	۹۵
هویت کالبدی		۲۶۲/.(*)	۱/۰۰۰
	معناداری	۰۱۰/.	-
	تعداد	۹۵	۹۵

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

بنابراین باید بیان داشت که: با احتمال ۹۹ درصد انسجام اجتماعی و هویت کالبدی در محله اوین با یکدیگر همبستگی مثبت و معناداری دارند. رابطه بین این دو بعد بدین معناست که افزایش هویت اجتماعی، سبب افزایش انسجام و همبستگی اجتماعی خواهد بود، در حقیقت این دو بعد مرتبط و بهم پیوسته یک کل هستند که هر تغییر مثبتی در یکی از ابعاد، نوید بخش تغییر مثبت در بعد دیگر خواهد بود. همچنین هر عامل قهقرایی در هر کدام از این دو متغیر می‌تواند متغیر معلول را نیز تضعیف سازد. با بررسی شواهد و مستندات موجود و با استفاده از نتایج به دست آمده در باب چگونگی رابطه میان هویت کالبدی و انسجام اجتماعی باید به صورت کلی بیان داشت که جامعه ایران به مثابه جامعه‌ای در حال گذار، فاقد رویکرد هویتی کلان، سرشار از نزاعهای هویتی یک جامعه پسا انقلابی، فاقد انسجام حتی در سطوح دولتی و حکومتی(کچوئیان،۱۳۷۴:۵۸) هر چه بیشتر نیازمند هویت بخشی و تاکید بر مبانی انسجام بخش است. به نظر می رسد محلات شهری دیگر همچون محله اوین امروزه در بعد انسجام اجتماعی دچار مشکلات جدی و تناقضات آسیب زا می باشد. به طوری که حتی این مسئله نیز در کلام صاحبان امر به وضوح مشهود است. صاحبنظران در بحثهایی نظیر نظم، انسجام، توسعه اجتماعی، هویت و اعتماد اجتماعی به مشکلات جامعه ایرانی اشارات مکرر داشته‌اند(عبداللهی، ۱۳۸۲ پیران، ۱۳۸۲، چلبی،۱۳۷۲). مطابق با اصول مطرح شده و همچنین جهت ارائه پیشنهادات لازم و راهبردی در راستای تحقق اهداف تحقیق، اتکا به پاسخ‌های مردم در ارتباط با هویت محلی می‌تواند یکی از بهترین ابزارهای ممکن برای ساختن محله‌ای با هویت از لحاظ بافت و محتوا باشد. مهم‌ترین نکته در این میان، بررسی عواملی است که منجر به ناشناخته ماندن هویت محله برای مردم اوین شده است. کاهش میزان تعاملات، عدم وجود شناخت دقیق و پژوهش‌های لازم در زمینه شناخت عناصر تاریخی محله ، به گونه‌ای که بتوان با استناد به آن محله خود را با هویت تصور نمود، و همچنین تغییر کاربری‌های محلی به کاربری‌های منطقه‌ای را می توان از مهم‌ترین علل در این زمینه یاد نمود. اکثر ساکنین، قدمت محله، آب و هوا و ترافیک روان، مردم با فرهنگ و وجود امامزادگان را اصلی‌ترین دلیل خود برای باهویت شمردن محله اوین به عنوان یک محله با هویت می‌دانند. یکی از دلایل اصلی و تاثیر گذار در انتخاب محله اوین به عنوان محله مسکونی، آب و هوا و ترافیک روان آن می باشد. بنابراین اولین گام در جهت افزایش حس تعلق مکانی، کاهش ترافیک محلی است. ترافیک محله علاوه بر آلودگی محل از نظر آب و هوا و صدا، علت اصلی کاهش حضور مردم در اماکن مذهبی و فرهنگی محله شده است. از مهم‌ترین مکان‌هایی که دچار این نوع آلودگی شده است مسجد و حسینیه اوین است که دقیقا در بر خیابان کچوئی قرار دارد(حیاتی،۱۳۸۹:۱۳۷).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

و مشکلات دیگری مثل کمبود فضاهایی جهت نشست‌های دوستانه جهت افزایش سطح انسجام محلی، عدم تطابق خانه‌های مسکونی موجود با خواست و نیاز مردم را نیز می‌توان ذکر نمود.

پیشنهادات

راه حل‌های پیشنهادی ذیل، می تواند جهت حل مشکلات موجود گامی موثر در تقویت هویت محلی و انسجام اجتماعی ساکنین محله اوین شهر تهران باشد:

- افزایش نشانه‌ها و نمادها در محله جهت کمک به مسیریابی و تشخص یافتن بافت محله.
- جلوگیری از تخریب باغات و باغ مسکونی‌ها، و تبدیل شدن آنها به برج و آسمانخراش.
-افزایش فضاهای سبز و پارکها جهت ایجاد مکانی سرزنده و جذاب برای نشست‌ها و تجمعات دوستانه.
- تدوین آئین نامه و برنامه‌هایی مشخص در جهت افزایش سطح آگاهی‌های ساکنین محله نسبت به سیمای محله و حفظ و نگهداری آن.
- افزایش حس مشارکتی در افراد محله در قالب گروه‌ها و سازمانهای محلی در راستای انجام امور محله و رفع مشکلات آن.
- جلوگیری از تغییر کاربری‌ها در فضای محلی و تغییرکارکرد محله، از یک محله مسکونی به یک محله چند منظوره.
- توجه به حفظ آثار تاریخی و نشانه‌های موجود در محله که مسبب تقویت هویت محله ای هستند.
- برنامه ریزی همه جانبه نگر فرهنگی- اجتماعی برای تقویت حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی محله.
- تقویت ارتباط و تعامل مردم با شهرداری و دیگر ارگانهای دولتی.
- تقویت رابطه مردم با شوراهای محله و ایجاد همکاری و همبستگی بین مسئولین محلی و مردم.
- افزایش فضاها و مراکز اجتماعی- فرهنگی و ورزشی در محله.
- تعیین تکلیف نوع مالکیت زمین و مسکن در محله اوین.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

منابع و اخذ

۱. ابوالحسنی، سید رحیم (۱۳۸۸) **تعیین و سنجش مولفه‌های هویت ایرانی،** تهران ،پژوهشکده تحقیقات استراتژیک ،چاپ اول.

۲. اختر محققی، مهدی (۱۳۸۵) **سرمایه اجتماعی،** چاپ اول، بی جا، نشر مولف.

۳. ازکیا، مصطفی (۱۳۸۰) **جامعه شناسی توسعه،** تهران، نشر کلمه ،چاپ اول.

۴. افروغ، عماد (۱۳۷۸) **خرده فرهنگ ها، مشارکت و وفاق اجتماعی،** مجموعه مقالات وفاق اجتماعی و فرهنگ عموم، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۵. باقری، اشرف‌السادات (۱۳۸۸) **مقایسه محلات شهری در گذشته و امروز،** مجموعه مقالات توسعه پایدار محله، جلد۲، تهران.

۶. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۷۵) **هویت و این‌همانی با فضا،** نشریه صفه، سال ششم، شماره ۲۲-۲۱ .

۷. پیران، پرویز (۱۳۸۲) **جهانی سازی و توسعه اجتماعی،** مجموعه مقالات همایش سیاستها و مدیریت برنامه‌های رشد و توسعه در ایران، تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

۸. چپ من، دیوید (۱۳۸۴) **آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان ساخت،** ترجمه شهرزاد فریادی و منوچهر طبیبان، انتشارات دانشگاه تهران،چاپ اول.

۹. چلبی، مسعود (۱۳۷۲) **وفاق اجتماعی،** نامه علوم اجتماعی، شماره ۶، بهار، صص ۱۵-۲۸

۱۰.حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹) **تحلیل جامعه شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه،** تهران ، فصلنامه مطالعات ملی، صص ۱۹۳-۲۲۸.

۱۱.حبیب، فرح (۱۳۸۶) **رویکرد پایداری در متن شهرسازی،** نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره نهم، شماره۱ ، صص ۱۱۱-۱۲۰.

۱۲.حیاتی، عقیل(۱۳۸۹) **ارزیابی مولفه‌های هویت بخش محلات شهری،** پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس .

۱۳.ربانی، جعفر(۱۳۸۲) **برنامه ریزی درسی و شکل‌گیری هویت،** دو فصلنامه تربیتی و روانشناسی، سال چهارم، شماره ۱(پیاپی۷) ، صص ۶۵۷-۶۷۰.

۱۴.رحیم‌زاده، محمدرضا (۱۳۷۲) **مفهوم هویت،** دومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی.

۱۵.رفیع‌زاده، ندا (۱۳۸۸) **بررسی میزان تعلق در گروه‌های سنی ساکن محلات تهران،** مجموعه مقالات اولین همایش توسعه محله‌ای، چاپ اول، تهران ، انتشارات طرح نو.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

۱۶.شیخاوندی، داور (۱۳۸۰) **ناسیونالیسم و هویت ایرانی**، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، تهران، چاپ اول.

۱۷.عبداللهی، محمد (۱۳۸۲) **مفهوم توسعه اجتماعی**، مجموعه مقالات همایش سیاستها و مدیریت برنامه‌های رشد و توسعه در ایران، تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

۱۸.کچوئیان، حسین (۱۳۷۴) **تطورات گفتمانهای هویتی ایران**، تهران، نشر نی ،چاپ اول.

۱۹.کلانتری، عبدالحسین و فرهادی، محمد (۱۳۸۶) **رادیو جماعتی و انسجام اجتماعی**، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، صص ۱۱۱-۱۳۳.

۲۰.گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸) **راه سوم بازسازی سوسیال دموکراسی**، ترجمه منوچهر صبوری کاشانی، تهران، انتشارات تیراژه،چاپ اول.

۲۱.لینچ، کوین (۱۳۷۴) **تئوری شکل خوب شهر**، ترجمه حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران ،چاپ اول.

۲۲.میر مقتدایی، مهتا (۱۳۸۳) **معیارهای شناخت و ارزیابی هویت کالبدی شهرها**، تهران ، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۹،پاییز،صص ۲۹-۳۸ .

۲۳.نوابخش، مهرداد، نظری، جواد و ایدری، نبی اله(۱۳۸۸) **تبیین جامعه شناختی عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی در بین روستاییان(مطالعه موردی استان ایلام)**، فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال سوم، پیش شماره ۷، زمستان ،صص ۱-۲۰.

Cowan, R. (2005), ***The Dictionary of Urbanism, London***, And Street Wise Press.

Lewitka.M. (2008), ***Place attachment, place identity, and place memory; Restoring the forgotten city past***, Journal of Environmental Psychology, No.28. pp 209-231

Hull, R., Brace, M. L., Gabiela V. (1994) ***place identity: symbols of self in the urban fabric***, landscape and urban planing.No 27.pp.109-120

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]